

Kilde A. H. Tammsaare 90. sünni-aastapäevaks

30. jaanuaril 1878 sai Tammsaare-Põhja peremees Peeter Hansen rikkamaks neljanda poja võrra, kellele pandi nimeks Anton.

Tema loov vaim ärkas juba Prümli vallakoolis ja taotles eneseväljendust salvide näol. Järjekindlamad luulekatsetused ja loominguliste tõekspidamiste kujunemise algus langetavad noorel Antonil süiski Väike-Maarja kihelkonnakooli ajajärku (1892—1894 ja 1896—1897). See õppeasutus oli tolleks ajaks kujunenud juba silmapaistvaks hariduslätteks, kuhu teadushimulisi tuli kokku üpris kaugelt. Antonilgi küündis koolitee peaaegu poollesaja kilomeetrini. Seepärast sai ta harva kodus käia ja peamiselt jalgsi. Marie Laisaar mäletab, et paaril korral toonud Peeter Hansen poja hobusega Aluperesse Einpauli juurde, kust siis saadud edasi mõne kohaliku pereme-

hega, kes oma last Väike-Maarjasse viis.

Korteris oli Anton algul internaadis, aga viimasel aastal — nagu teab kinnitada O. Kuningas — tisler Jüri Umelase juures Vao vallamaja kõrval. Marta Palmberg (sündinud Olderman) arvab mäletavat, et Hansen elas ka kirikumeha juures leerimajas.

Viimased elus olevad klassid ja -vennad Väike-Maarja päevilt märgivad noore Hanseni juures järgmisi jooni: tagasihoidlikkus, hea õppimine, abivalmidus, suur huvi lugemise vastu, viiulimäng ja luuleharrastus.

«Kooliõpetaja Tamm saatis mind maateaduse tunnis suure kaardi juurde. Ma ei olnud ilalgi seal käinud, ei osanud leida jõgesid ega järvi üles. Palusin ilusasti Hanseni, et õpeta ja näita. Ta ütles: «Vaata ikka, muidu oled sa küll (Järg 4. lk.)

KILDE . . .

(Algus 3. lk.)

vihmane ilm tõsine, aga kui abi vaja, siis kui päikesepaisete.» Opetas väga lahkelt ja kannatlikult.» (Anna-Marie Veerbaum 6. XII 1957. a.)

«Vabal ajal oli Antonil alati raamat käes, sörm järjepidajana selle vahel, et sobival momendil jälle raamat avada ja jätkata lugemist. (— — —) Laupäeva õhtuti, kui teised koolikaaslased koju läksid, mängis ta üksinda tühjas internaadis viiulit või luges akna juures. Hansen oli endale valinud poluti (nari) akna lähedal selleks, et oleks võimalik lugeda raamatuid ja õppida niipea, kui päike tõusis, või jälle õhtul hilja, kunni valgus seda võimaldas.» (Arnold Liiv «Edasis» 16. II 1958. a.)

Tulevase meistri kirjanduslike võimete ja harrastuste kohta viimasel Väike-Maarja-aastal suutsid tema klassikaaslased 60 aastat hiljem meenutada vaid niipalju:

«Mina olin 14-aastane, kui tema lõpetas. Olime ühes klassis. Kooliõpetaja Tamme õde kutsus siis kord: «Tule, ma loen sinule kah Hanseni kirja.» Sisu ma ei mäleta, aga Mari naeris lugedes kõlavalt. Mina imestasin, kui ilusasti kirjutab.» (A. Veerbaum)

«Seda ma tean, et ta kirjandusest pidas lugu. Jakob Liiv käis ka Tamme pool. Nad ikka kuulasid tema laule ja parandasid. Juba teadsime, et ta neile oma laule luges. Läbi ukse oli kuulda, ainult sõnadest ei saanud aru. (— — —) Tamme õel oli ka ikka seda luule andi. Hansen käis siis Marile ette lugemas õpilas-

tele ta ei lugenud.» (M. Palmberg 27. II 1958. a.)

«Tunni vaheaegadel mängis ta viiulit. Kevadel käis ikka vanal surnuaial luuletusi tegemas. Mõned said lugeda ka. (— — —) Koolis oli viiulikoor. Mälk oli õpetajaks. Hansen mängis ka seal.» (Liine Reise, sünd. Paalberg, 28. II 1958. a.)

A. H. Tammsaare kirjanduslikku kujunemist Väike-Maarjas mõjutas peamiselt J. Tamm, olgu siis otseselt (huvitavad kirjandustunnid, kirjandiõpetus, luuletuskogu «Ärganud hääled») või kaudselt (J. Liivi «Varjuga» tutvustamine, koolile hea raamatukogu soetamine, teda külastavad parnassiliikmed). Ta on ise nende aastate kohta öelnud: «Ainus mees. (— — —) kes käsitles oma ainet laiuldsemalt, oli Jakob Tamm Väike-Maarjas. Tamm (— — —) oli üldse avarama silmaringiga inimene.» (TTG IV, 1938, lk. 64). «Kord lugesin õige palju Jakob Tamme «Ärganud hääli». (— — —) Mulle meeldis selle luuletaja lihtsus, otsekohesus, sõnakehusus ja maamehelik kohmakus, mille taga peitub soe tundmus häbelikuna. Need jooned valdavad mind veel praegugi.» («Keelest ja luulest») «... «Vari» mõjus minusse pööraselt. Lugesin seda esmakordselt Väike-Maarja külmas klassitoas. Mind ei haaranud mitte see, mis ta ütles, vad tunded, kuidas tema asju näinud. Ma olen aja jooksul vast Juhan Liivist intellektuaalselt üle kasvanud, kuid ei saa tema mõjust lah- ti.» («Päevaleht» 28. I 1928. a.)

Vähe on praegu jäänud väikemaarjalasi, kes on A. H. Tammsaarega kokku puutunud. Keskkooli kodu-uurijad

on püüdnud neilt ajapikku ometi üht-teist talletada. Peale ülal tsiteeritud isikute on mälestusi kirja pandud Alma Kaljuveelt, kes oli 1929. a. kirjaniku juures majateenija, ning Aliide Leegilt, Amalie Kirkmannilt ja Anna Vaarmannilt, kes olid 1912. a. suvel Kaukaasias Estosadokis, kui A. Hansen seal tervist parandas. On tehtud plaan majast, kus A. Hansen Estosadokis elas, on kogutud mitmesugust fotomaterjali ja saadud komplekt õpikuid (excl. religioossed), mida kasutati Väike-Maarja kihelkonnakoolis 1896/97. õppeaastal.

Paar kuud enne surma (suri 21. II 1967) lubas A. Veerbaum oma kolmest suurrest albumist Väike-Maarja Keskkooli koduloonurgale sadakond vana fotot eelmise sajandi viimasest ja käesoleva sajandi kahest esimesest kümnendist, kõik seotud Väike-Maarjaga, kaheksa aga lähemalt A. Hanseniga. Surm tuli aga vahele ja keegi isehakanud «pärija» võttis kaunid sametkaantega albumid endale. Kurb selle asja juures on see, et teadusele väärtuslikud fotod albumitest scttusid tõenäoliselt kui väärtusetu praht pliidi alla.

E. LEPPIK